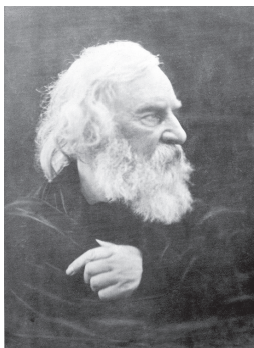




“

Де шумить весною повідь,
 Де сріблиться вільха влітку,
 Де туман біліє в осінь,
 Де вода чорніє взимку, —
 Там знайшли би ви в долині
 Той милесенький поточок,
 Там і жив отой музи́ка
 В долі річки Тавасенти,
 В долі тихім та зеленім.

**Читайте «Пісню про Гаявату» Генрі Лонгфелло
 в перекладі Михайла Прудяка**



Генрі Водсворт Лонгфелло

Henry Wadsworth Longfellow

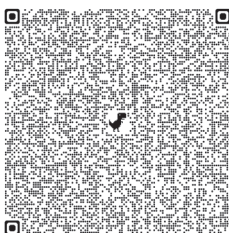
США

1807–1882

ПІСНЯ ПРО ГАЯВАТУ

The Song of Hiawatha

З англійської переклав Михайло Прудяк



ВСТУПНЕ СЛОВО ПЕРЕКЛАДАЧА

Перекладів «Пісні про Гаявату» в українській літературі — як пер на голові в бувалого індіанського воїна. Вони почали з'являтися після того, як подібним пером прикрасилася російська література — у 1890-х роках вийшли друком кілька щораз досконаліших версій повного перекладу поеми від Івана Буніна. Остання з версій, попри деякі недоліки, стала в російській літературі канонічною і як на вимоги того часу була справді блискучою. Зачарувавшись отим блиском, українці теж узялися перекладати «Гаявату», але... не з Лонгфелло — з Буніна.

Першим переспівав українською переклад Буніна Панас Мирний. Те, що вийшло, можна б назвати віршоподібним переказом. Від Лонгфеллових поетичних форм там немає майже нічого, і взагалі його вкрай важко читати як поезію.

Другим з Буніна переклав поему Олександр Олесь. Саме цей текст ви, найімовірніше, читали, якщо взагалі читали «Гаявату» українською. Якби переклад Буніна справді був оригіналом, то, думаю, переклад Олеся був би цілком задовільною українською версією. Проте якщо зіставляти текст Олеся зі справжнім оригіналом, то різниця відчутна, адже якусь частину рис оригіналу розмив, опустив чи викривив сам Бунін, а Олесь багато де розмив, опустив чи викривив те з оригіналу, що Буніну вдалось відтворити.

Третім переклав поему українською Олександр Іванов (1923 р.). Цей текст ніколи не був надрукований і мені невідомий. Думаю, він є ще одним відтворенням по-українськи бунінського перекладу. Все, що я знаю про нього, це те, що він зберігається в архіві і що О. Бондар у своїй дисертації, присвяченій українським відтворенням поезії Г. Лонгфелло, про переклад Іванова написала: «Мова інтерпретації неошліфована, уведення діалектизмів, русизмів, полонізмів зумовлене етнічним походженням та регіоном проживання О. Іванова».

Далі поему починав перекладати, вже на засланні, Микола Зеров, але не встиг її закінчити. Це, найімовірніше, була перша спроба зробити український переклад саме з оригіналу. Є свідчення, що М. Зеров переклав принаймні деякі глави, були спроби знайти ці тексти, але марні: схоже, їх втрачено навіки.

Перший повний переклад поеми з оригіналу здійснив Костянтин Шмиговський (1957 р.). Про його якість, так само як про якість інших пізніших перекладів, буде сказано нижче.

Далі були ще повні переклади Оксани Соловей, Павла Шарандака, Валерія Яковчука і мій, робота над яким тривала з 2012 по 2025 рік.

Крім повних перекладів виходили друком ще переклади невеликих уривків поеми, що їх робили Микита Мандрика, Василь Мисик та інші.

Якби не було цього перекладу, що зараз перед вами, і хтось би спитав мене, в чийому перекладі краще почитати «Гаявату» українською, то я б порадив будь-кого з трьох: К. Шмиговського, О. Соловей або В. Яковчука. На мою думку, вони приблизно на однакову відстань наблизились до оригіналу. Але цей переклад є, і я рекомендую вам прочитати саме його, бо він суттєво точніший від усіх інших у відтворенні і смислу, і форми оригіналу. Цю поему неможливо справді добре перекласти, не знаючи принаймні: 1) того, яка була культура народу, про який йдеться, і 2) тих робіт, на основі яких Лонгфелло написав свою поему. Наведу лише два місця з поеми, де яскраво видно, що жоден з попередніх перекладачів не знав ні першого, ні другого. Буде подано оригінал, переклад О. Олеся, як приклад того, як це перекладали і всі інші, а також мій переклад.

Г. Лонгфелло

«Give me of your quills, O Hedgehog!
All your quills, O Kagh, the Hedgehog!
I will make a necklace of them,
Make a girdle for my beauty,
And two stars to deck her bosom!»

О. Олесь

«Дай мені колючих голок,
Всі віддай мені, Їжаче.
І повішу я намисто,
Двома зорями оздоблю
Груди пишної піроги».

М. Прудяк

«Дай побільше, Дикобразе,
Колючок мені блискучих:
Я зроблю своїй красуні
З них вінок, зроблю їй пояс,
Дві зорі-краси на груди!»

Цей маленький уривок з глави, де Гаявата будує собі човен, виразно показує, як мало знали Олесь і всі інші перекладачі (включно й з Буніним) про культуру Оджибве і взагалі того етнографічного регіону (Woodlands), який описує поема. Для регіону дуже поширеним і типовим було декорувати фарбованими голками дикобраза одяг, взуття і речі, зроблені з березової кори (зокрема човни). Саме як «дикобраз» треба розуміти слово Hedgehog як тут, так і скрізь у поемі. Всі перекладачі робили з нього їжача і, схоже, не задумувались, з якого дива цей їжак то там, то сям сидить на дереві.

Г. Лонгфелло

He was telling them the story
Of Ojegg, the Summer-Maker,
How he made a hole in heaven,
How he climbed up into heaven,
And let out the summer-weather,
The perpetual, pleasant Summer;
How the Otter first essayed it;
How the Beaver, Lynx, and Badger
Tried in turn the great achievement,
From the summit of the mountain
Smote their fists against the heavens,
Smote against the sky their foreheads,
Cracked the sky, but could not break it;
How the Wolverine, uprising,
Made him ready for the encounter,
Bent his knees down, like a squirrel,
Drew his arms back, like a cricket.

О. Олесь

А старий в той час присутніх
Забавляв оповіданням
Про Оджигу — про куницю.
Як вона пробила небо,
Як вона, на небо злізши,
Літо випустила з нього,
Як попереду хотіла
Досягти сього і видра,
Як борсук з бобром і риссю
На верхів'я гір спинались,
Бились головами в небо,
Били лапами, та небо
Тільки тріскалось над ними.
Як відважилась, нарешті,
І добила росомаха.

М. Прудяк

Казку баяв їм Іагу
Про Оджіґа-літодавця,
Як, вломившись в світ небесний,
Він пустив на землю літо,
Безкінечне любе літо;
Як один за одним лізли
Рись, Борсук, Бобер і Видра
На найвищий шпиль і з нього
Били дірку в світ небесний:
Били в небо кулаками,
В небо буцали лобами,
Та лиш трісло воно трішки;
Як на шпиль піднявсь й на спробу
Зготувався Росомаха:
Як навпочіпки присів він,
Наче білка, і за спину
Вистяг руки, наче коник.

Це ще одне місце з поеми, де яскраво видно, що всі попередні перекладачі не потрудилися почитати ті джерела, з яких Лонгфелло черпав матеріал для поеми. Оце місце, як і більшість матеріалу, поет узяв з етнографічних робіт і фольклорних записів Генрі Скулкрафта (цей дослідник виведений у вступі до поеми в образі того Навадаги, спів якого повторює автор поеми). Так от, якщо цю історію читати в повному вигляді у Скулкрафта, то the Otter — це зовсім не тварина-видра, а людина-мисливець на ім'я Видра. Рись, Борсук, Бобер, Росомаха — це все молоді мисливці з типовими для індіанців звірячими іменами. Це лише один-єдиний приклад тих місць, де правильно прочитати оригінал важко чи й неможливо, не знаючи його джерел.

Думаю, цих двох прикладів досить, щоб показати, наскільки ретельніше робився цей переклад, ніж усі попередні. Величезну увагу я приділяв і якнайточнішому відтворенню поетичних форм оригіналу, але, щоб лишити передмову стислою, не буду показувати це тут на прикладах.

Єдине, що хочу ще сказати читачеві перш ніж він розгляне переклад: Лонгфелло не просто так назвав свою поему піснею. Той, хто читав оригінал лише очима і не чув, як він звучить з власних чи чужих уст, той позбавив себе можливості відчувати щонайменше чверть його художньої сили. Те саме стосується й цього перекладу — всі варіанти, що погано звучали вголос або звучали не в тому дусі, в якому звучить оригінал, безжально вибраковувались. Спробуйте читати переклад уголос — ви одержите більше насолоди, ніж читаючи самими очима.

Пояснення індіанських слів і понять читач знайде в кінці цієї першої журнальної подачі поеми.

Наостанок кілька імен тих, кому я хочу висловити вдячність, і без кого навряд чи б з'явився цей текст.

Станіслав Суплатович. — Польський автор, більше відомий українсько-му читачеві як Сат-Ок. Саме його повісті «Земля солоних скель» і «Таємничі

сліди», що я їх прочитав ще малим хлопцем, запалили в мені той інтерес до індіанців, що не згас і дотепер. (Хоч я і впевнився, працюючи над перекладом поеми, що племені шеванезів, де він буцімто народився і зростав, на півночі Канади не було, і вся історія його раннього життя — вигадка).

Сергій Забарянський. — Приватна розмова з ним колись підштовхнула мене спробувати вивчити напам'ять велику поему, щоб поліпшити своє знання англійської. Через свій дитячий інтерес я вибрав «Гаявату», тож переклад постав значною мірою як наслідок того, що я до останнього слова пропустив увесь оригінал крізь свій мозок і голосовий апарат.

Максим Стріха. — Саме він колись порадив мені як такий собі підручник перекладача почитати «Високе мистецтво перекладу» Корнія Чуковського. Це упорядкувало й доповнило мої уявлення про те, як саме має працювати, до чого прагнути і яких пріоритетів дотримуватись перекладач. Дякую і за подальше сприяння.

Сергій Смеречинський. — Його «Нариси з української синтакси» — найцікавіша і найінформативніша праця про українську мову з тих, що я читав. Не прочитавши її, я б і не знав про деякі мовні інструменти, що дуже придалися при перекладі, а частиною тих інструментів, про які знав, користувався би безтямно й безсистемно. Думаю, коли б він досі був живий, то з приємністю для себе відзначив у цьому перекладі послідовне орудування любими йому засобами української мови.

Михайло Прудяк, 2026 р.



Про перекладача

Про себе. Народився 1979 р. в м. Світловодську на Кіровоградщині. Восени, взимку й навесні зростав там, а влітку — на Чернігівщині в селищі Варва, у своїй бабусі Євдокії Миколаївни Прудяк. Від неї й узяв собі літературне прізвище. Хист до поезії успадкував від батька, Олександра Івановича Єлізарова, здібності до іноземних мов — від матері, Ольги Петрівни. З 1993 р. живу в основному в Кременчуці на Полтавщині. Там же стався й перший літературний гріх, коли мій друг, Руслан Каменев, з яким ми тоді кохались у рок-музиці 70-х років, заохотив мене пописати текстів

для майбутніх пісень. На перший мій етюд, що починався словами «Живеш, неначе той хробак, немов заліз в сміятарний бак..», він намузикував на піаніно щось хмурне й тягуче в дусі раннього Black Sabbath. Відтоді часом щось і пишу, тримаючись принципу: можеш не писати — не пиши. Перекладати поезію спробував ще студентом; з 2012 р. надовго встряг у переклад «Гаявати», нині трохи експериментую з перекладами з класичної китайської. Ні в чому іншому до філології й літератури не дотичний. За освітою вчитель фізики й інформатики, викладаю в університеті, кандидат фізико-математичних наук. Крім поезії й фізики з основних занять/захоплень, що були/є в моєму житті, — архітектура, веб-програмування, меблярство, байдарка, теніс. (Для зв'язку: mykhailo.prudiak@outlook.com).

ПІСНЯ ПРО ГАЯВАТУ THE SONG OF HIAWATHA

1855

ЗАСПІВ

Як спитались би ви: «Звідки
Ці перекази й легенди,
Ці пісні, що увібрали
Запах лісу, свіжість луків,
Дим із вогнищ у вігвамах,
Шум води річок бурхливих,
Ці поспів'я, що так часто
Вторять й дико, наче в горах
Грім, відлуннями лунають?»
То в одвіт вам я б одвітив:

«З берегів озер північних,
З краю племені Оджібве,
З краю племені Дакота,
З пущі-пралісу та прерій,
З гір, з долин та оболоней,
Де Шушуга, чапля сиза,
Промишля в озерах-сагах.
Я співаю ці легенди,
Як співав їх Навадага —
Чарівний співець-музика.»

Як спитались б ви: «Де взяв він
Ці химерні первоспіви,
Ці перекази й легенди?» —
То в одвіт вам я б одвітив:
«По лісах, у дуплах птичих,
По річках, з хатин бобрових,
По степах, в слідах бізонів,
По бескидах, з гнізд орлиних.

По низинах, по долинах,
По сумних-понурих багнах
Вся пташина їх співала:
Четовейк, цівкун, співав їх,
Ман, гагара, гуска, Веве,
І Шушуга, чапля сиза,
І дикуша, Машкодесе!»

Як спитались би ви далі:
«Хто ж то був той Навадага?
Розкажи про Навадагу!» —
То в одвіт на це питання
Я б вам зараз так одвітив:

«В долі річки Тавасенти,
В долі тихім та зеленім,
Над милесеньким поточком
Жив музика Навадага.
Облягали індіанське
Село луки та городи,
Ззаду них білів узимку,
Зеленів улітку праліс,
Де зітхали, де співали
Цілий рік співучі сосни.

Де шумить весною повідь,
Де сріблиться вільха влітку,
Де туман біліє в осінь,
Де вода чорніє взимку, —
Там знайшли би ви в долині
Той милесенький поточок,
Там і жив отой музика
В долі річки Тавасенти,
В долі тихім та зеленім.

Там співав про Гаявату,
Ці пісні про Гаявату,
Як чудесно він родився,
Як постився, як молився,
Як терпів, труждався і бився
Ради щастя свого люду,
Ради блага всіх народів.»

Ви, хто любите Природу:
І осяяні долини,
І затінені діброви,
І вітри, і хуги, й зливи,

І води річок бурхливих
Плин стрімкий в огряді сосон,
І відлунений у горах
Грім, що ляскає без ліку,
Мов орел крильми, плескоче, —
Ви послухайте цю пісню,
Ці перекази дикунські,
Ці пісні про Гаявату.

Ви, хто любите легенди,
Вірші-повісті народні,
Що, мов голос з далечини,
Кличуть слухать, мовлять спроста,
Так дитинно, що не знати:
То лунає спів чи мова, —
Ви послухайте цю пісню,
Індіанські ці легенди,
Ці пісні про Гаявату.

Ви, хто простим й чистим серцем
Вірить в Бога і Природу,
Вірить в те, що образ людський
Завжди й душу людську має,
Що й дикунські навіть душі
Прагнуть-рвуться невідомо

До добра, і що безсилим,
В темі навпомацки блудящих,
Доторк Божої правиці
Може з теми підняти й зміцнити, —
Ви послухайте цю пісню,
Ці прості оповідання,
Ці пісні про Гаявату.

Ви, хто часом поза містом
Десь гуляючи, де висне
По замшілих огорожах
Барбарис, бува, спинялись
Біля цвинтаря старого
І задумливо читали
На могилі напівстертий
Напис, хоч і просторічний,
Але в кожному своїм слові
Повний туги та надії,
Повний дум сумно-величних
Про минуле і про вічне, —
Ви спиніться й прочитайте
Ці писання просторічні,
Ці пісні про Гаявату.

І ЛЮЛЬКА МИРУ

На Червоні Склі Прерій,
На Священне Кам'янище,
Щоби скликати народи,
Скликать всі людські племена,
Злинув з неба Життєвладець,
Гіччі Маніто могутній.

На вершині кам'янища
Став, — і бризнула зі скелі,
З кручі вниз помчала річка,
В сяйві ранку заискрила,
Наче Ішкуда, комета,
І могутній нахилився
І для неї по долині
Пальцем виписав дорогу,
І сказав: «Біжи сюдою!»

З скелі з каменю рукою
Відломив червону брилу
І з фігурами, чудову
Люльку виліпив із неї;
З річки з берега до неї
Взяв із темним довгим листом
На цибух очеретину;
Люльку виповнив рудою
Свидиновою корою;
На байрак дунув — од вітру
Стало гілля битись, тертись,
Стало жевріти-горіти;
І, піднявшись, на скелі
Гіччі Маніто могутній
Став курити Люльку Миру,
Димом кликати народи.